

فَاكْرِمُوا لِلَّهِ حَسْبَيْنَ وَأَنَا مِنْ سَابِقِينَ

ویژگی نامه محرم - شماره چهارم

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
روابط عمومی

باز این پورسان در حق عالم است باز این چه وعده است باز این چه وعده است

باشد؛ پس از من بپذیر که تو خود شنوای دانایی.»

همچنین در قرآن کریم پس از آنکه داستان تولد حضرت عیسی علیه السلام نقل می‌شود، این فرمایش خداوند به حضرت مریم (س) آمده است: «فَأَمَّا تَرِيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا؛ پس اگر کسی از آدمیان را دیدی، بگو من برای [خدای] رحمان روزه نذر کرده‌ام و امروز مطلقاً با انسانی سخن نخواهم گفت.

نیز در قرآن کریم شاهد تداوم سنت حسنه نذر در عصر اسلامی هستیم. مفسران در شأن نزول سوره «انسان» ماجرای که درباره اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله رخ داده است، اینگونه به ثبت رسانده‌اند: «ابن عباس می‌گوید: حسن علیه السلام و حسین علیه السلام بیمار شدند. پیامبر صلی الله علیه و آله با جمعی از یاران به عیادت‌شان آمدند و به علی علیه السلام گفتند: ای ابوالحسن، خوب بود نذری برای شفای فرزندان خود می‌کردی، علی علیه السلام و فاطمه (س) و فضه که خادمه آنها بود، نذر کردند اگر آنها شفا یابند، سه روز روزه بگیرند. چیزی نگذشت هر دو شفا یافتند؛ در حالی که از نظر مواد غذایی دست خالی بودند.

علی علیه السلام سه من جو قرض نمود، فاطمه (س) یک سوم آن را آرد کرد و نان پخت. هنگام افطار سائلی بر در خانه آمده، گفت: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ؛ سلام بر شما ای خاندان محمد»، مستمندی از مستمندان مسلمین هستم، غذایی به من بدهید؛ خداوند به شما از غذاهای بهشتی مرحمت کند، آنها همگی مسکین را بر خود مقدم داشتند و سهم خود را به او دادند و آن شب جز آب ننوشیدند.

روز دوم را همچنان روزه گرفتند و موقع افطار، وقتی که غذا را آماده کرده بودند [همان نان جوین] یتیمی بر در خانه آمد، آن روز نیز ایشار کردند و غذای خود را به او دادند [بار دیگر با آب افطار کردند و روز بعد را نیز روزه گرفتند]. در

نذر برای امام حسین علیه السلام و نقش آن در گسترش و رشد مجالس حسینی

نذر برای امام حسین علیه السلام از جمله عباداتی است که به مسلمانان این امکان را می‌دهد تا هم‌زمان هم بعد توحیدی اعتقادات خود را تقویت کنند هم محبت و ولایت خود به اهل بیت را در روح و جان خود رشد دهند. افزون بر این مسلمانان با نذر در راه امام حسین علیه السلام و اهل بیت ایشان، به توسعه و رشد مجالس حسینی نیز کمک می‌کنند.

در تعریف نذر آمده است که انسان تصمیم بگیرد کار خیری را برای خدا به جا آورد یا کاری را که انجام‌دادن آن بهتر است، برای خدا ترک کند.

نذر به مجرد نیت منعقد نمی‌شود و باید برای آن صیغه نذر خوانده شود؛ صیغه آن نیز عبارتی است که مفاد آن قراردادن انجام یا ترک عمل بر عهده خود برای خداست؛ به این صورت که بگوید: «لِلَّهِ عَلَيَّ أَنْ أَصُومَ؛ برای خدا بر من است که روزه بگیرم».

یا بگوید: «لِلَّهِ عَلَيَّ أَنْ أَتَرَكَ...؛ برای خدا بر من است که ... (فلان کار) را ترک کنم». ممکن است نذر با هر لفظ مترادف با «لِلَّهِ عَلَيَّ» نیز از هر زبانی منعقد شود؛ به ویژه برای کسی که زبان عربی را خوب نمی‌داند.

تاریخچه نذر در قرآن

تاریخچه نذر برای خداوند متعال به بلندای یکتاپرستی است؛ از جمله در داستان نذر همسر عمران، مادر حضرت مریم (س) که می‌فرماید: «إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ؛ چون زن عمران گفت پروردگارا آنچه در شکم خود دارم نذر تو کردم تا آزاد شده [از مشاغل دنیا و پرستشگر تو]

باز این پرسش است که چطور نماز است باز این پرسش است که چه و چه نماز است

آورده‌اید، پرهیزکاری پیشه کنید و وسیله‌ای برای تقرب به خدا انتخاب نمایید».

بر همین اساس باید بر این نکته تأکید داشت نذر فقط برای رضای خداوند و به قصد بزرگداشت امام حسین علیه السلام باشد و نذر برای پرچم و امثال آن صحیح نیست، بلکه باید برای خدا و به قصد کمک به عزای صاحب پرچم یعنی امام حسین علیه السلام و یارانش باشد.

در سینه، نیتم همه‌اش نذر تو حسین
حال عبادتم همه‌اش نذر تو حسین
روز ازل خدا گِل من را که می‌سرشت
بنوشته قسمتم همه‌اش نذر تو حسین
تا زنده‌ام برای شما سینه می‌زنم
نیرو و قوتم همه‌اش نذر تو حسین

تشویق اهل بیت (ع) به نذر و انفاق در عزاداری و بزرگداشت امام حسین (ع)

آنچه میان مردم به‌ویژه در دوران معاصر با عنوان نذر برای امام حسین علیه السلام یا نذری دادن برای امام حسین علیه السلام رواج دارد، اعم از نذر اصطلاحی در فقه اسلامی است و دربرگیرنده انواع انفاق در راه امام حسین علیه السلام می‌شود و تأکید فقها بر لزوم به‌کاربردن لفظ مخصوص نذر برای وقوع نذر شرعی، خود دلیلی بر این مسئله است.

در سیره و سخن اهل بیت (ع) مواردی متعددی به ثبت رسیده است که حضرات معصومین مردم را به هزینه‌کردن برای اقامه عزا و بزرگداشت و زیارت امام حسین علیه السلام توصیه کرده‌اند و فضایل این کار مهم را برای مردم بیان فرموده‌اند.

امام صادق علیه السلام در پاسخ به ابن سنان که از حضرت درباره پاداش کسی که در راه امام حسین علیه السلام خرج کند، فرمودند: «يَا ابْنَ سِنَانٍ يُحْسَبُ لَهُ بِالذَّرْهِمِ أَلْفٌ وَ أَلْفٌ حَتَّى عَدَّ

سومین روز اسیری هنگام غروب آفتاب بر در خانه آمد، باز هر کدام سهم غذای خود را به او دادند؛ هنگامی که صبح شد، علی علیه السلام دست حسن علیه السلام و حسین علیه السلام را گرفته بود و خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمدند و حضرت از وضعیت ایشان مطلع شد. در همین هنگام جبرئیل بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد و گفت: ای محمد صلی الله علیه و آله این سوره را بگیر، خداوند با چنین خاندانی به تو تهنیت می‌گوید. سپس سوره انسان را بر او خواند». این روایت نشان از سفارش پیامبر صلی الله علیه و آله برای استفاده از این سنت حسنه برای رفع گرفتاری‌ها و برآورده شدن نیازهاست.

نذر برای امام حسین علیه السلام

نذر در راه عزاداری امام حسین علیه السلام مسئله‌ای است که در طول تاریخ در اقامه عزای حضرت سیدالشهدا علیه السلام مورد توجه دوست‌داران اهل بیت (ع) بوده است و امروزه نیز با آن مواجه هستند.

تعریف نذر برای غیر خدا به دوگونه بیان شده است:

اول: نذرکردن برای بندگان خدا به نیت تقرب و جلب رضایت آنان؛ (بدون توجه به خشنودی یا خرسندی خدا) روشن است چنین رفتاری، نوعی شرك و به منزله بت‌پرستی و باطل است.

دوم: نذر عملی خدا پسندانه به دلیل تقرب به خدا و جلب رضایت او و هدیه ثواب آن به یکی از اولیای الهی است تا از این رهگذر خشنودی خدا به دست آید. بی‌شک نذرکردن با چنین قصد و نیت پاک، امری پسندیده و درخور ستایش است.

این نوع نذر که مردم آن را وسیله‌ای برای جلب رضایت خدا در نظر می‌گیرند، درحقیقت مصداق عمل به دستورات خداوند در قرآن کریم است که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ؛ ای کسانی که ایمان

بازار نذر و عشا در ماه محرم است بازار نذر چه چیز است و چه نام آن است

اهمیت خاصی پیدا کرد و به سنتی ماندگار تبدیل شدند که عبارت‌اند از: اطعام عزاداران؛ تهیه وسایل رفع تشنگی؛ تهیه وسایل روشنایی مساجد و تکایا. در این دوره اهدای شمع به مساجد به طور نذر مذهبی روایح یافت؛ به گونه‌ای که اکنون نیز در روز تاسوعا چهل شمع نذر برای برآورده شدن حاجت، شفاعت و طلب سلامت به چهل مسجد و حسینیه می‌برند و روشن می‌کنند.

سیاحان خارجی در عهد صفوی نیز تقبل هزینه‌های عزاداری توسط مردم را گزارش کرده‌اند؛ از جمله فیگوترا سفیر اسپانیا در دربار شاه عباس اول می‌نویسد: «یکی از علل اساسی خیرات و مبرات ایرانیان برای ساختن آب‌انبارها و نجات مردم از تشنگی توجه به تشنگی حسین علیه السلام و یارانش در روز عاشورا است».

به گزارش سیاحان دیگر در شب‌های ماه محرم، عزاداران امام حسین علیه السلام در خانه‌های اطعام‌کنندگان شام می‌خوردند. در عصر قاجار نیز این رویه ادامه داشت؛ حتی شاهان و درباریان نیز به این امر اهتمام داشتند تا جایی که توسط مخالفان به ریاکاری متهم می‌شدند؛ برای نمونه در مورد محمدعلی شاه قاجار نوشته‌اند: «به بدی‌های او باید افزود نمایش‌های دین‌دارانه او را؛ زیرا همه‌ساله در دهه محرم تکیه برپا کردی، شب عاشورا با پای برهنه به کوچه‌ها افتاده به چهل مسجد [به عنوان نذر] شمع بردی».

پس از عصر قاجار نیز مردم به این مسئله می‌پرداختند. هنری ماسه زبان‌شناس فرانسوی که در خلال سال‌های ۱۹۲۲-۱۹۵۴ میلادی به تناوب در ایران بوده است، در مورد مراسم روز اربعین می‌نویسد: «در این روز مراسم مفصلی برگزار می‌شود. اشخاص زیادی از روز عاشورا تا اربعین سر خود را نمی‌تراشند و در این روز به عزاداری پایان می‌دهند؛ نیز در این روز اغلب مردم به احسان و صدقه می‌پردازند».

عَشْرَةَ وَيُزْفَعُ لَهُ مِنَ الدَّرَجَاتِ مِثْلَهَا وَ رَضَا اللَّهُ خَيْرٌ لَهُ وَ دُعَاءُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ دُعَاءُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْأَئِمَّةِ خَيْرٌ لَهُ؛ برای هر درهمی که شخص برای امام حسین علیه السلام هزینه کند، ده‌هزار برابر حساب می‌شود و به همین اندازه درجه او را بالا می‌برند؛ اما رضایت و خشنودی خدا از او و دعای پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و امام علی علیه السلام و ائمه اطهار برای او بهتر از آن است».

امام صادق علیه السلام درباره ثواب کسی که خودش به هر دلیلی نمی‌تواند به زیارت برود؛ اما دیگری را با هزینه خود به زیارت می‌فرستد، فرمود: «يُعْطِيهِ اللَّهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ أَنْفَقَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ مِثْلَ جَبَلٍ أَحَدٍ وَيُخْلِفُ عَلَيْهِ أَضْعَافَ مَا أَنْفَقَ وَ يَصْرِفُ عَنْهُ مِنَ الْبَلَاءِ مِمَّا قَدْ نَزَلَ فَيُدْفَعُ وَ يُحْفَظُ فِي مَالِهِ وَ ذَكَرَ الْحَدِيثَ بِطَوْلِهِ؛ در مقابل هر درهمی که خرج کرده است، خداوند به قدر کوه احد به او حسنه می‌دهد و چند برابر هزینه‌ای را که متحمل شده، برای او باقی می‌گذارد و بلاهایی که نازل می‌شود را از او دور می‌گرداند و مال و دارایی او را حفظ می‌کند».

اهلبیت (ع) در بزرگداشت عزای سیدالشهدا علیه السلام تنها به توصیه و بیان فضایل این مهم بسنده نفرمودند، بلکه خود در این باره به اتفاق و اطعام عزاداران اهتمام داشتند. یکی از فرزندان امام سجاد علیه السلام در این باره می‌گوید: «لَمَّا قُتِلَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَيْسَنَ نِسَاءَ بَنِي هَاشِمٍ السَّوَادَ وَ الْمُسُوحَ وَ كُنَّ لَا يَشْتَكِينَ مِنْ حَرٍّ وَلَا بَرْدٍ وَ كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَعْمَلُ لَهُنَّ الطَّعَامَ لِلْمَاتَمِ؛ هنگامی که حسین بن علی علیه السلام به شهادت رسید، زنان بنی‌هاشم لباس سیاه عزا پوشیدند و [هنگام عزاداری] اعتنایی به گرما و سرما نداشتند و علی بن حسین علیه السلام برای آنها غذا آماده می‌کرد تا بتوانند عزاداری کنند».

نذر برای امام حسین علیه السلام در دوران صفویه و قاجار در عصر صفوی از تمام هزینه‌های عزاداری چند مورد

باز این پورسان در حلقه عالم است باز این چه چه و چه نام است

روز قیامت با آن سنگ محشور خواهد نمود».

۲. تقویت معنوی افراد

نخستین اثری که نذر در رشد و توسعه مجالس امام حسین علیه السلام دارد، تقویت روح معنویت و خداجویی در نذرکننده است؛ همچنین انسان پس از ادای نذر در وضعیت خاصی قرار می‌گیرد که آن وفای به عهدی است که با خدای خود بسته است؛ در نتیجه موجب رضایت خداوند شده است؛ زیرا پروردگار عالم وفای به نذر را یکی از ویژگی‌های بندگان رستگار خود بیان فرموده است: «يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَتْ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا؛ [همان بندگان] که به نذر خود وفا می‌کردند و از روزی که گزند آن فراگیرنده است می‌ترسیدند».

البته این اثر تنها منحصر به فرد نذرکننده نیست، بلکه افرادی را هم دربر می‌گیرد که شاهد رفتار این شخص در نذر و ادای آن هستند یا اینکه با توجه به نوع نذر ممکن است از نذر او بهره ببرند و آنان هم به انجام نذر برای خدا تشویق می‌شوند و می‌توانند به وسیله آن روحیه معنوی خود را تقویت کنند؛ همین مسئله سبب ترویج این سنت خداپسندانه است و در رشد و توسعه مجالس اباعبدالله تأثیرگذار است.

۳. تسهیل حضور مردم در مجالس امام حسین (ع)

هزینه برای مجالس اهل بیت (ع) اگر از حد اعتدال خارج نشود، مورد توجه خاص اهل بیت (ع) قرار می‌گیرد؛ به گونه‌ای که امیرالمومنین علیه السلام هنگام توصیف شیعیان به این نکته اشاره کرده و می‌فرماید: «وَيَفْرَحُونَ بِفَرَحِنَا وَ يَحْزَنُونَ بِحُزْنِنَا وَ يَبْدُلُونَ أَمْوَالَهُمْ وَ أَنْفُسَهُمْ فِينَا؛ شیعیان ما با خوشحالی ما خوشحال و با ناراحتی ما ناراحت می‌شوند و از جان و مال خود در راه ما هزینه می‌کنند». زیرا حداقل فایده این کار تسهیل حضور مردم در مراسم عزاداری است.

نقش نذر در توسعه و رشد مجالس حسینی با توجه به تعالیم اهل بیت (ع) و رفتار شیعیان در طول تاریخ، می‌توان گفت نذر در فرهنگ شیعیان تلاش برای کسب رضایت اهل بیت (ع) و تقرب جستن و ابراز محبت به آنها و کسب ثواب از طریق مشارکت در برگزاری آیین‌های مذهبی به ویژه عزاداری عاشورا، از رایج‌ترین انگیزه‌های نذر بین شیعیان بوده است و مهم‌ترین مصادیق آن اطعام، زیارت، خدمت‌رسانی به دیگران، ساخت بناهای مذهبی، شرکت در آیین‌های عزاداری، انجام عبادات مستحبی، قربانی، وقف، برپایی سفره، صدقه و کمک به نیازمندان، نگارش کتاب یا سرودن شعر و سایر مواردی از این قبیل است.

نذر به چهار صورت تأثیر فراوانی در رشد و توسعه مجالس امام حسین علیه السلام داشته است:

۱. ترویج محبت و اعتقاد به اهل بیت

محبت به اهل بیت (ع) یکی از وظایف مسلمانان در قبال پیامبر صلی الله علیه و آله است که قرآن آن را بر عهده مسلمانان گذاشته است و در این باره می‌فرماید: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى؛ بگو به ازای آن [رسالت] پاداشی از شما خواستار نیستم مگر دوستی درباره خویشاوندان».

اهل بیت (ع) نیز مردم را به دوستی خود دعوت کرده‌اند و آن را عامل همنشینی با خود در مراتب عالی بهشت بیان فرموده‌اند. امام رضا علیه السلام در این باره به ابن شیبیه می‌فرماید: «يَا ابْنَ شَيْبَةَ إِنَّ سِرَّكَ أَنْ تَكُونَ مَعَنَا فِي الدَّرَجَاتِ الْعُلَى مِنَ الْجَنَّةِ فَاحْزَنِي لِحُزْنِنَا وَ افْرَحْ لِفَرَحِنَا وَ عَلَيْكَ بِوَلَايَتِنَا فَلَوْ أَنَّ رَجُلًا أَحَبَّ حَبْرًا لِحَشْرَةِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَعَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ ای پسر شیبیه، اگر دوست داری در درجات عالی بهشت با ما باشی، برای اندوه ما اندوهگین و برای خوشحالی ما خوشحال باش. بر تو لازم است که دوستی ما را داشته باشی؛ زیرا اگر مردی سنگی را دوست داشته باشد، خدا او را

بازگشت به روستای بزرگوار بازگشت به روستای بزرگوار

فهرست منابع

- مجالس امام حسین علیه السلام تنها مجلس یادبود یا بزرگ داشت یک شخصیت نیست، بلکه بستری است که در آن مبلغان دینی تعالیم اهل بیت (ع) را برای مردم بازگو می‌کنند. این مجالس مورد تایید اهل بیت (ع) است و بانیان و حاضران در آن مشمول دعای خیر معصومین قرار می‌گیرند.
- امام صادق علیه السلام به یکی از دوست‌داران خود به نام فضیل درباره این مجالس فرمود: «قَالَ لِفُضَيْلٍ: تَجْلِسُونَ وَ تُحَدِّثُونَ؟ قَالَ: نَعَمْ، جُعِلَتْ فِدَاكَ. قَالَ: إِنَّ تِلْكَ الْمَجَالِسَ أَحِبُّهَا، فَأَحْيُوا أُمَّرَتَنَا يَا فَضَيْلُ، فَرَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَحْيَا أُمَّرَتَنَا؛ امام صادق علیه السلام به فضیل فرمود: آیا شما گرد هم می‌آید و از ما سخن می‌گویید؟ فضیل در پاسخ گفت بله فدایت شوم. امام فرمود: من این مجالس را دوست دارم. ای فضیل، امر [تعالیم] ما را زنده بدارید؛ خدا رحمت کند کسی را که امر [تعالیم] ما را زنده کند.»
۴. ایجاد همدلی میان پیروان اهل بیت (ع)
جلب توجه به امام حسین علیه السلام در روزگار کنونی که افزون بر رسانه‌های جمعی، رسانه‌های نوپدیدمانند نرم‌افزارهای پیام‌رسان و شبکه‌های اجتماعی در اختیار عموم مردم قرار گرفته است، دیگر در قالب همان محلی که نذر در آن انجام می‌شود باقی نمی‌ماند، بلکه به سایر شهرها و کشورها مخابره می‌شود و مردم سایر نقاط نیز شاهد همدلی پیروان اهل بیت (ع) حول مراسمی می‌شوند که تحت عنوان نذر برای امام حسین علیه السلام انجام می‌شود.
- سالیانی است که مردم سراسر جهان با کمک همین رسانه‌های نوپدید شاهد همدلی دوست‌داران اهل بیت (ع) در خدمات‌رسانی به زائران مراسم اربعین سالار شهیدان هستند.
- به قلم: دکتر محمد حسین کاظمی**
(ره توشه محرم ۱۴۰۲)
۱. ابن بابویه، محمد بن علی، عیون اخبار الرضا (ع)، تصحیح: مهدی لاجوردی، چ اول، تهران: نشر جهان، ۱۳۷۸ ق.
۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، تصحیح: علی‌اکبر غفاری، چ دوم، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۶۳ ش.
۳. ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، تصحیح: عبدالحسین امینی، چ اول، نجف: دار المرتضویه، ۱۳۵۶ ش.
۴. برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، تصحیح: جلال‌الدین محدث، چ دوم، قم: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ ق.
۵. تاورنیه، ژان باتیست، سفرنامه تاورنیه، ترجمه ابوتراب نوری، اصفهان: کتابفروشی تأیید، ۱۳۳۶ ش.
۶. حسام مظاهری، محسن، تراژدی جهان اسلام، چ اول، اصفهان: آرما، ۱۳۹۷.
۷. حمیری، عبدالله بن جعفر، قرب الإسناد، چ اول، قم: موسسه آل‌البیت، ۱۴۱۳ ق.
۸. حیدری، اصغر، تاریخ و جلوه‌های عزاداری امام حسین علیه السلام در ایران با تکیه بر دوره صفویه، چ اول، تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۹۱.
۹. سبحانی، جعفر، راهنمای حقیقت (پرسش و پاسخ پیرامون عقاید شیعه)، چ پنجم، تهران: مشعر، ۱۳۸۷.
۱۰. طاووسی مسرور، سعید و حمیدرضا ساری، «مدخل نذر»، فرهنگ سوگ شیعی، سرویراستار محسن حسام مظاهری، تهران: خیمه، ۱۳۹۵.
۱۱. فیگوئرا، دن گارسیا دسیلوا، سفرنامه فیگوئرا، ترجمه غلامرضا سعیدی، تهران: نشر نو، ۱۳۶۳.
۱۲. کسروی، احمد، تاریخ مشروطه ایران، تهران: نگاه، ۱۳۸۲.
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۶.
۱۴. —، احکام عزاداری، تهیه و تنظیم مهدی دربانی، چ دوم، قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی‌طالب (ع)، ۱۳۹۰.
۱۵. موسوی خمینی، سیدروح‌الله، تحریر الوسیله، چ سوم، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۳۴ ق.
۱۶. —، توضیح المسائل (محشی)، چ هشتم، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۲۴ ق.
۱۷. ناظم‌الاسلام کرمانی، محمد، تاریخ بیداری ایرانیان، تهران: نشر آگاه و نوین، ۱۳۶۲.

تا این پست که خلق عالم

با این پست که پست

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الذِّكْرُ وَالْبَصْرَةُ

کاپوش و سالی ذرا عا

با این پست که پست

کما طوع و کره

بی نفع صورت اعط است

ای کوه سحر و جادو

با این پست که پست

